

А. А. Біла-Кисельова

**ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗА СТАТТЕЮ 8 КОНВЕНЦІЇ ПРО ПРАВА
ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНІ СВОБОДИ ЩОДО ЗАХИСТУ
ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД
І ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ**

Постановка проблеми. Збирання організаціями та державними органами інформації (відомостей) про особу може свідчити про втручання в приватне життя людини. Зберігати зібрану інформацію, використовувати та поширювати конфіденційну інформацію про особу без її згоди не допускається. Винятками з цього правила є випадки, які чітко визначено в законі. При цьому дотичними додатками цих «винятків» є чітко встановлені в законі стани: інтереси національної безпеки, економічний добробут, захист прав людини.

Як свідчить національне законодавство, інформація про фізичну особу (персональні дані) – відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована (стаття 11 Закону України «Про інформацію») [1].

Попри те, що в Законі України «Про інформацію» визначено терміни «інформація», «захист інформації», «документ», і є достатня правова база для того, щоб було дотримано право особи на повагу до свого приватного життя, Європейський суд з прав людини досі фіксує порушення зобов'язань держави в цій площині.

Так, рішення у справах «Заїченко проти України (№2)», «Акопян проти України» свідчать про порушення Україною статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протиправне використання персональних даних фізичних осіб; невиконання взятих на себе зобов'язань в правовому полі: персональні дані – баланс між інтересами фізичної особи та держави [2; 3; 4].

Сьогодні кожен державний орган може збирати, систематизувати та зберігати інформацію про фізичну особу. Під час влаштування на роботу, звернення до медичних закладів чи влаштування дитини до навчального закладу людина надає інформацію про себе, членів сім'ї, подаючи документи, які містять відомості про ідентифікацію особи. Зазвичай більшість людей навіть не замислюється над тим, які межі повноважень на отримання від фізичних осіб документів є в осіб, що приймають таку інформацію

перед переданням їм інформації про себе (своїх дітей та родичів); чи наявна компетенція у таких представників органів тих чи інших структур отримувати інформацію в тих обсягах, які самостійно (або за вказівкою певних органів) передаються; чи буде захищена інформація належним чином.

При цьому кожен хоч раз на життя стикався з тим, що державні органи розробляють внутрішні інструкції, в яких прописують правила отримання документів від фізичних осіб або самостійно звертаються з клопотаннями щодо витребування документів без належного на те дозволу, тоді як національне законодавство не наділяє державні органи такими правами. Про дії спеціалістів державних органів, співробітників правоохоронних органів, що іноді перебувають поза межами закону, свідчать чисельні рішення Конституційного суду України. Ці рішення починають з'являтися на сторінках сайту Конституційного Суду України лише після того, як вже відбулося порушення прав людини.

Стан дослідження проблеми. Різні аспекти висвітлення проблематики відображено в роботах багатьох вчених. Зокрема, тему захисту персональних даних особи досліджували А. Баранов, В. Брижко, Ю. Базанов, Т. Обуховська, О. Оніщенко, В. Тулупов. Питанню дослідження дотримання зобов'язань за міжнародними документами приділяли увагу В. Буткевич, О. Буткевич, В. Муравйов. Водночас питанню дослідження міжнародного досвіду та практики ЄСПЛ щодо порушення прав людини в контексті захисту інформації про особу, що є персональними даними; щодо процедури захисту прав особи від протизаконного втручання в її особисте життя державними органами приділено мало уваги.

Метою цієї статті є дослідження міжнародного досвіду про захист фізичних осіб під час обробки персональних даних, а також практики Європейського суду з прав людини щодо захисту персональних даних у контексті статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Виклад основного матеріалу. Хто володіє інформацією – володіє світом. Ці слова Натана Ротшильда відомі кожному в час інформатизації суспільства.

Чи не щодня ми зустрічаємо на шпальтах ЗМІ інформаційні повідомлення, статті, через які репутація сотень людей руйнується тією чи іншою інформацією. Інформацією спотвореною або такою, що не передбачалася для відома суспільства. Іноді інформацію збирають без відома фізичних осіб, а надалі поширюють у зв'язку з трудовою діяльністю з медичних закладів, навчальних закладів тощо. Під час адміністративних чи кримінальних проваджень з інформацією щодо фізичних осіб працює чисельна кількість співробітників державних органів. Виникають питання: чи правомірно користуються інформацією про фізичну особу, збирають і поширюють таку інформацію державні органи та окремі спеціалісти?; який режим збирання, а в подальшому зберігання та використання інформації, що стосується фізичних осіб?; чому в Європейському Союзі існує захист фізичних осіб під час обробки персональних даних, а в Україні наявні системні порушення прав людини?

Україна на шляху до Європейського Союзу, а отже, маємо не тільки голосливо зазначати про дотримання прав людини чи пишатися наявними

законодавчими актами про захист персональних даних фізичних осіб, а й відстоювати дотримання цих прав у реальній площині, вивчати системні порушення, про які зазначає ЄСПЛ, і корегувати національне законодавство.

У статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначається про те, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції [4].

Крім того, вказана стаття містить розширене тлумачення щодо зобов'язань, які має виконати держава щодо дотримання поваги до приватного життя особи.

Так, органи державної влади не можуть втручатись у здійснення права на повагу до приватного та сімейного життя, за винятком втручання, яке відбувається згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки. Додатково звертається увага й на те, що заради економічного добробуту країни, для запобігання заворушень (злочинів), для захисту здоров'я (моралі) та для захисту прав і свобод інших осіб держава може втручатися в приватне життя людини.

Відповідно до Закону України «Про інформацію» інформація – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [1].

Конституційний Суд України вважає, що інформація про особисте та сімейне життя особи (персональні дані про неї) – це будь-які відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована, а саме: національність, освіта, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, матеріальний стан, адреса, дата і місце народження, місце проживання та перебування тощо, дані про особисті майнові та немайнові відносини цієї особи з іншими особами, зокрема членами сім'ї, а також відомості про події та явища, що відбувалися або відбуваються у побутовому, інтимному, товариському, професійному, діловому та інших сферах життя особи, за винятком даних стосовно виконання повноважень особою, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування. Така інформація про фізичну особу та членів її сім'ї є конфіденційною і може бути поширена тільки за їх згодою, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [5].

Конституційний суд у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 закону України Про інформацію в 1997 році зазначив: «...забороняється не лише збирання, а й зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її попередньої згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту, прав та свобод людини. До конфіденційної інформації, зокрема, належать свідчення про особу (освіта, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, дата і місце народження, майновий стан та інші персональні дані)» [6].

Таким чином, Конституційний Суд України підтвердив те, що заборона на збір, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її попередньої згоди має діяти в демократичній Україні.

У 2015 році Європейський суд з прав людини у справі «Заїченко проти України (№2)» зазначив, що хоча Конституційний суд України в 1997 році і надав тлумачення терміну «конфіденційна інформація», проте вказав, що національне законодавство України не повністю визначає режим збирання, зберігання, використання та поширення інформації, зокрема щодо психічного стану людини, примусового огляду, лікування. Під час розгляду справи було встановлено, що в Україні не створено процедуру захисту прав особи від протизаконного втручання в її особисте життя тощо [2].

У справі «*Rotaru v. Romania*» ЄСПЛ звернув увагу на таке: «...Суд зазначає, що зберігання інформації, що може стосуватися державних органів і одночасно стосується приватного життя особистості, та відмова в наданні можливості спростувати зібрану державними органами інформацію стосується втручання у право на повагу до приватного життя, закріпленого у пункті 1 статті 8 Конвенції <...> інформація, що містилась у листі, містила інформацію приватного характеру <...> На думку заявника, зберігання та використання файлу на ньому не було відповідно до закону, оскільки вітчизняне законодавство не було достатньо точним, щоб вказати громадянам Росії, за яких обставин та на яких умовах державні органи були уповноважені подавати інформацію про їх приватне життя <...> Крім того, внутрішнє законодавство не визначало достатньо точність способу здійснення цих повноважень і не містило жодних гарантій проти» [7].

У справі «*S. and Marper v. UK*» ЄСПЛ звертає увагу на те, що національне законодавство має надавати адекватний юридичний захист від свавілля та, відповідно, із достатньою чіткістю зазначати межі повноважень, наданих компетентним органам влади, та спосіб їх здійснення [8]. Так, ЄСПЛ зазначив: «рівень втручання в право заявників на приватне життя може бути різним для кожного <...> зберігаються різні категорії персональних даних. Утримання клітинних проб особливо нав'язливі, враховуючи багатство генетики та інформацію про здоров'я, що міститься в них. Однак такий нерозбірливий і відкритий режим тримання інформації (утримання інформації), про яку йдеться, вимагає ретельної перевірки незалежно від цих відмінностей».

Аналіз практики ЄСПЛ дає змогу зроби висновок про те, що збирання, зберігання інформації стосовно приватного життя особи, а також розповсюдження такої інформації охороняється сферою застосування пункту 1 статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Слід звернути увагу на те, що у Великобританії, Німеччині, Франції у сфері захисту персональних даних передбачено дію спеціально уповноваженого органу – інспекції із захисту персональних даних [9, с. 96].

Досвід Європейського Союзу для України міг би зіграти вирішальну роль під час урегулювання в національному законодавстві певних недоліків щодо організації роботи державних органів у системі захисту фізичних осіб під час обробки персональних даних. Вивчення міжнародного досвіду надало змогу прослідкувати організацію, подальші уточнення та налагодження специфіки в питаннях дотримання прав людини під час обробки персональних даних. Так, у пункті 30 Директиви 95/46 ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про захист фізичних осіб при обробці персональ-

них даних і про вільне переміщення таких даних» від 24.10.1995 р. було зазначено, що для забезпечення законності обробки персональних даних перевірка має проводитися з дозволу суб'єкта даних чи бути необхідною для укладання (виконання) договору, обов'язкового для суб'єкта даних [10]. Крім того, документ містив посилання на те, що обробка персональних даних за згодою фізичної особи може бути виправданим явищем для виконання завдання, яке здійснюється в інтересах суспільства чи під час виконання офіційних повноважень, або в законних інтересах фізичної чи юридичної особи, за умови, що враховуються інтереси чи права і свободи суб'єкта даних.

Враховуючи те, що захист фізичних осіб під час опрацювання персональних даних є фундаментальним правом і регулюється в ЄС статтею 8(1) Хартії основних прав Європейського Союзу, відбулася модифікація щодо прав на захист персональних даних [11].

У 2012 році було розроблено нову Стратегію щодо захисту персональних даних фізичних осіб та скасовані Директиви 95/46. Вийшли нові Директиви, та відповідно до Регламенту 2016/679 Європейського Парламенту та Ради ЄС від 27 квітня 2016 року (Загальний регламент даних) встановлено такі принципи захисту даних: «Принципи захисту даних необхідно застосовувати до будь-якої інформації про фізичну особу, яку ідентифіковано чи можна ідентифікувати. Персональні дані із використанням псевдоніму, що можна приписати фізичній особі після використання додаткової інформації, необхідно розглядати як інформацію про фізичну особу, яку можна ідентифікувати. » (п.26) [12]. При цьому відповідно до документу є поняття «контролер», який самостійно або з іншими визначає цілі й засоби опрацювання інформації. А також звертається увага на те, що «якщо законодавство держави-члена застосовують з огляду на норми публічного міжнародного права, цей Регламент необхідно також застосовувати до контролера, що має осідок поза межами Союзу, зокрема під час дипломатичної місії держави-члена чи консульській установі». Слід звернути увагу й на те, що нові Директиви пов'язують опрацювання персональних даних з суспільною необхідністю: «Опрацювання персональних даних призначено для служіння людству. Право на захист персональних даних не є абсолютним правом; воно повинне розглядатися в зв'язку з його функцією в суспільстві та бути збалансованим з іншими фундаментальними правами згідно з принципом пропорційності».

Висновки. Необхідно підсумувати, що інформатизація суспільства призводить до виникнення нових труднощів для захисту персональних даних фізичних осіб. Зріс обмін персональними даними між публічними та приватними суб'єктами, між публічними суб'єктами різних галузей в органах державної влади. Фізичні особи дедалі більше потерпають від порушень, щодо доступу до їх персональної інформації без їх згоди. Такі зміни вимагають наявності більш узгоджених засад щодо захисту персональних даних. Не дивлячись на те, що право на захист персональних даних не є абсолютним правом, державні органи мають пам'ятати: «збір, використання, обмін зібраною інформацією, зберігання інформації стосовно приватного життя особи, а також розповсюдження третіми особам такої інформації

охороняється сферою застосування пункту 1 статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод». Саме тому слід спиратися на міжнародний досвід та модернізувати національне законодавство в питанні захисту фізичних осіб під час обробки персональних даних.

Література

1. Закон України Про інформацію від 02.10.2002 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
2. Рішення у справі «Заїченко проти України (№2)» (Заява № 45797/09). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a87.
3. Рішення у справі «Акопян проти України» (Заява № 12317/06). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a13.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/ed19900101.
5. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України № 2-рп/2012 від 20.01.2012 р. URL: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=167724>.
6. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» та статті 12 Закону України «Про прокуратуру» від 30.10.1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v005p710-97>.
7. Рішення у справі «Rotaru v. Romania». URL: http://www.hraction.org/wp-content/uploads/Rotaru_protiv_Rumunije.pdf.
8. Рішення у справі «S. and Marper v. UK». URL: <https://rm.coe.int/168067d216>.
9. Борисова Л.В., Тулунов В.В. Захист прав суб'єктів персональних даних. *Форум права*. 2013. № 1. С. 96–100.
10. Директиви 95/46 ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних» від 24.10.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_242.
11. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524.
12. Загальний регламент про захист даних. URL: <file:///C:/Users/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D1%8F/Downloads/i474904n8.pdf>.

А н о т а ц і я

Біла-Кисельова А. А. Зобов'язання за статтею 8 Конвенції про права людини і основоположні свободи щодо захисту персональних даних: міжнародний досвід і практика Європейського суду з прав людини. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню міжнародного досвіду про захист фізичних осіб під час обробки персональних даних. Автор вважає, що досвід Європейського Союзу для України міг би зіграти вирішальну роль під час урегулювання в національному законодавстві певних недоліків щодо організації роботи державних органів у системі захисту фізичних осіб під час обробки персональних даних.

Проаналізована практика Європейського суду з прав людини щодо захисту персональних даних у контексті статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Наведено приклади рішень ЄСПЛ, у яких констатовано порушення прав людини за статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зроблено висновок, що відкритий режим тримання персональних даних (інформації) може спричинити шкоду фізичній особі. Фізичні особи потерпають від порушень щодо доступу до їх персональної інформації без їх згоди.

Автор звертає увагу на те, що інформатизація суспільства призводить до виникнення нових труднощів для захисту персональних даних фізичних осіб. Зріс обмін персональними даними між публічними та приватними суб'єктами, між публічними суб'єктами різних галузей в органах державної влади. Такі зміни вимагають наявності більш узгоджених засад щодо захисту персональних даних. Встановлено, що в Україні діє не на достатньому рівні процедура захисту прав особи від протизаконного втручання в її особисте життя.

Зроблено наголос на тому, що право на захист персональних даних не є абсолютним правом, але державні органи мають пам'ятати, що «збір, використання, обмін зібраною інформацією, зберігання інформації, а також розповсюдження третім особам такої інформації охороняється сферою застосування пункту 1 статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод». Право на захист персональних даних повинно розглядатися в зв'язку з його функцією в суспільстві та бути збалансованим з іншими фундаментальними правами згідно з принципом пропорційності. Саме тому слід спиратися на міжнародний досвід та модернізувати національне законодавство в питанні захисту фізичних осіб під час використання та обробки персональних даних.

Ключові слова: міжнародні документи, судові органи, державні органи, права людини, інформація.

S u m m a r y

Bila-Kyseleva A. A. Obligations under Article 8 of the Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms regarding the protection of personal data: international experience and practice of the European Court of Human Rights. – Article.

The article is devoted to the study of international experience on the protection of individuals in the processing of personal data. The author believes that the experience of the European Union for Ukraine could play a crucial role in resolving in national legislation certain shortcomings in the organization of government agencies in the system of protection of individuals in the processing of personal data.

The case law of the European Court of Human Rights on the protection of personal data in the context of Article 8 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms is analyzed. Examples of ECHR decisions stating violations of human rights under Article 8 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms are given. It is concluded that the open regime of personal data (information) may cause harm to an individual. Individuals are increasingly suffering from violations of access to their personal information without their consent.

The author draws attention to the fact that the informatization of society leads to new difficulties for the protection of personal data of individuals. The exchange of personal data between public and private entities, between public entities in various sectors of government has increased. Such changes require more consistent principles for the protection of personal data. It has been established that the procedure for protecting a person's rights from unlawful interference with his or her private life does not operate at a sufficient level in Ukraine.

It is emphasized that the right to protection of personal data is not an absolute right, but public authorities must remember: "the collection, use, exchange of collected information, storage of information, and dissemination of such information to third parties is protected by Article 8 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms". The right to the protection of personal data must be considered in relation to its function in society and be balanced with other fundamental rights in accordance with the principle of proportionality. Therefore, it is necessary to build on international experience and modernize national legislation on the protection of individuals in the use and processing of personal data.

Key words: international documents, judiciary, government agencies, human rights, information.